

DR. JÓZEF KAZIMIERZ GIDYŃSKI

Adwokat w Poznaniu

WSTECZNA MOC OBOWIĄZUJĄCA KODEKSU ZOBOWIĄZAŃ

Każda zmiana w rzeczywistości prawnej o szerszym zasięgu powoduje powstanie ważnych zagadnień właściwości dawnego i zmienionego prawa dla konkretnych stosunków prawnych. Rozdzielenie właściwości następuje zwykle w t. zw. przepisach przejściowych. Jest rzeczą interesującą zbadanie tej granicy, pociągniętej w związku z nowym kodeksem zobowiązań. Granicę tę wyznacza kilka norm.

Z art. 645 kodeksu zobowiązań, ustalającego dzień 1 lipca 1934 roku jako datę uzyskania prawnej mocy obowiązującej przez nowy kodeks zobowiązań, wynika norma prawna, tworząca obowiązek stosowania kodeksu od tej daty. Jest rzeczą oczywistą, że wszystkie nowe stosunki obligatoryjne podlegają nowemu prawu w miejsce dawnego.

Powstaje jednak zaraz zagadnienie, czy kodeks zobowiązań winien być stosowany również do stosunków obligatoryjnych, powstałych przed 1 lipca 1934. Normę, rozwiązującą to zagadnienie, znajdujemy w art. I przepisów wprowadczych, stanowiącym, że „z dniem wejścia w życie kodeksu zobowiązań tracą moc przepisy dotychczas obowiązujących kodeksów cywilnych, ustaw wprowadzających je i ustaw szczególnych, dotyczące przedmiotów, unormowanych w kodeksie zobowiązań, o ile przepisy poniższe nie stanowią inaczej”.

Z zastrzeżeniem treści norm wyjątkowych, norma powyższa uzupełniałaby normę art. 645 kodeksu zobowiązań w ten sposób, że należałoby stosować kodeks zobowiązań do wszystkich istniejących stosunków obligatoryjnych. Dawne bowiem prawo straciło całkowicie moc obowiązującą. Z art. 645 kodeksu zobowiązań i art. I przepisów wprowadczych wynikałaby więc w całej rozciągłości zasada wstecznej mocy obowiązującej kodeksu zobowiązań, który należałoby stosować do oceny wszystkich istniejących stosunków obligatoryj-

nych, nawet powstałych przed 1 lipca 1934 r., gdyby nie było reguł wyjątkowych. Zasada wręcz niedorzeczna. Nie można bowiem wstecz normować ludzkiego postępowania.

Niebezpieczeństwo niedorzeczności, mogące wynikać z art. 645 kodeksu zobowiązań i art. 1 przepisów wprowadczych, jest zażegnane w art. XXXIX przepisów wprowadczych, którego istnienia pozwala się domyślać już art. 1 przepisów wprowadczych. Norma zawarta w art. XXXIX przepisów wprowadczych postawione zagadnienie rozwiązuje przeciwnie, nakazując stosowanie prawa dotychczasowego do wszystkich stosunków obligacyjnych, powstałych przed wejściem w życie kodeksu, jeżeli znów „przepisy poniższe” nie stanowią inaczej. Z zestawienia normy art. 645 kodeksu zobowiązań i art. XXXIX przepisów wprowadczych wynikałoby istnienie podwójnego prawa zobowiązań: nowy kodeks zobowiązań miałby zastosowanie do stosunków obligacyjnych, powstałych przed 1 lipca 1934, dotychczasowe zaś prawo do stosunków obligacyjnych, powstałych wcześniej t. j. przed 1 lipca 1934 r.

Przejście od dawnego prawa do nowego kodeksu odbywałoby się drogą długiej i powolnej ewolucji. Zasięg stosunków obligacyjnych według dawnego prawa byłby zamknięty na dzień ostatniego czerwca 1934 r. i miałyby tendencje do zaniku w miarę gaśnięcia istniejących zobowiązań poszczególnych. Zobowiązania, do których miałyby zastosowanie kodeks zobowiązań, powstawałyby dopiero z dniem 1. 7. 1934, tworząc nową rzeczywistość prawną.

Podział dokonany w ten sposób byłby jasny i prosty. Odpowiadałby zasadzie, że normy prawne, stawiające wzór postępowania, obowiązują tylko na przyszłość. Nie poprzestano jednak na tym prostym rozdzielniku właściwości. Dalsze przepisy wprowadzające kodeks zobowiązań ograniczają zasadę, że zobowiązania, powstałe przed 1. 7. 1934 r., podlegają dotychczasowemu prawu i wprowadzają szereg reguł szczegółowych, poddających z dniem 1. 7. 1934 w pewnych warunkach nowemu prawu także stosunki obligacyjne, powstałe przed tą datą. W ten sposób odżywa zagadnienie wstecznej mocy obowiązującej nowego kodeksu. Z kodeksu zobowiązań wyjęte są całkowicie z pod zasady wstecznej mocy obowiązującej normy zawarte w art. 111 i 223 i to tylko na obszarach mocy obowiązującej kodeksu cywilnego poaustriackiego i ponieemieckiego.

Przyjrzyjmy się tym normom szczegółowym.

1. Należy stosować wstecz kodeks zobowiązań, do stosunków obligacyjnych, powstałych przed 1 lipca 1934, „jeżeli chodzi o ocenę skutków prawnych zdarzeń, zaszłych po wejściu w życie kodeksu, a niezwiązanych z istotą stosunku prawnego”. (Art. XL

§ 1 przep. wprowadz.). Chcąc rozumieć tę regułę, musimy wiedzieć, co to jest istota stosunku prawnego. Zdarzenia bowiem, zaszłe po 1 lipca 1934, mamy oceniać według norm dawnego prawa lub nowego prawa w zależności od tego, czy są związane „z istotą stosunku prawnego”, czy też nie. Z treści całego art. XL przep. wprowadz. wynika niedwuznacznie, że chodzi tu o istotę stosunku obligatoryjnego. Stosunek obligatoryjny jest stosunkiem, wyznaczonym przez jedną lub z reguły zespół norm prawa obligatoryjnego. Z norm tych wynikają obowiązki dla członków stosunku i odpowiadające im uprawnienia. Otóż w każdym stosunku obligatoryjnym istnieje między możliwymi obowiązkami jeden lub kilka obowiązków podstawowych, które dany stosunek prawny charakteryzują. Te podstawowe obowiązki stanowią istotę prawnego stosunku obligatoryjnego, o której wspomina art. XL § 1 przep. wprowadz.

Jakie zdarzenia są związane z istotą stosunku prawnego?

W najobszerniejszym znaczeniu należałoby przyjąć, że związane z istotą stosunku prawnego są wszystkie zdarzenia, odnoszące się do podstawowych dla danego stosunku prawnego obowiązków. Art. XL § 2, wyliczając przykładowo zdarzenia niezwiązane z istotą stosunku prawnego, zawiera dyrektywę ograniczonego pojmowania zakresu zdarzeń, które są związane z istotą stosunku prawnego. Należy bowiem uważać za „niezwiązane z istotą stosunku prawnego” zdarzenia, powodujące czy to przejście praw i obowiązków, odnowienie, potrącenie, czy to niemożliwość świadczenia lub wygaśnięcie zobowiązań ze względu na nadzwyczajne wypadki. W konsekwencji za związane z istotą stosunku prawnego uznać należy zdarzenia, odnoszące się do wypełnienia podstawowych obowiązków dla danego stosunku obligatoryjnego.

Na podstawie bowiem art. XL § 3 przep. wprowadz. zdarzeniami niezwiązanymi z istotą stosunku prawnego są także niewykonanie zobowiązań przez dłużnika oraz zdarzenia, wywołujące zwłokę wierzyciela, jeżeli oczywiście zdarzenia te powstały po 1. 7. 1934 r.

Pierwsza norma, nadająca kodeksowi zobowiązań wsteczną moc obowiązującą, jest sformułowana w sposób dość zawiły. Zasięg zastosowania tej normy jest bardzo obszerny. Płyne stąd doniosłe praktyczne znaczenie. Właściwie należy uznać jako zasadę, wbrew art. XXXIX przepis. wprowadz., iż do zdarzeń zaszłych po 1. 7. 1934 r., odnoszących się do istniejących zobowiązań, stosować należy kodeks zobowiązań, wyjątkowo zaś prawo dotychczasowe. Wyjątkową kategorię zdarzeń zaszłych po 1. 7. 1934 r., które oceniać należy według dawnego prawa, stanowi bowiem głównie wypełnienie zobowiązań.

Jest to zdarzenie niewątpliwie związane z istotą stosunku prawnego. Wypełnienie zobowiązania jest realizacją celu jego powstania. Wypełnienie zobowiązania z przed 1. 7. 1934 r. zawsze więc trzeba oceniać według prawa dotychczasowego.

Natomiast inne zastępcze sposoby wypełnienia zobowiązań z przed 1. 7. 1934, jak potrącenie, zdeponowanie lub zwolnienie, winno być oceniane już według kodeksu zobowiązań. O potrąceniu wspomina art. XL § 2 przep. wprowadz. Odnośnie zdeponowania i zwolnienia przyjąć należy zastosowanie nowego kodeksu zobowiązań z uwagi na art. XLVI przep. wprowadz. zawierający dyrektywę interpretacyjną na korzyść stosowania kodeksu zobowiązań w razie wątpliwości.

Tak samo jak wypełnienie, podlega ocenie według dawnego prawa świadczenie w miejsce wypełnienia z tych samych powodów co i świadczenie.

Reasumując, należy stwierdzić, że według art. XL przep. wprowadzających sytuacje prawne, istniejące w dniu 1. 7. 1934 r. i wyznaczone przez normy dotychczasowe, pozostają niezmienione. Dotychczasowe prawo jest miarodajne zarówno dla oceny zdarzeń prawnych, powodujących powstanie tych sytuacji prawnych, treści norm wyznaczających te sytuacje prawne, jak i reguł ich interpretacji. Wszelkie jednak nowe zdarzenia, odnoszące się do istniejących zobowiązań, podlegają nowemu kodeksowi zobowiązań z nielicznymi wyjątkami.

2. Drugą regułą, wyrażającą zasadę wstecznej mocy obowiązującej kodeksu zobowiązań, zawiera art. XLII przep. wprowadzających. Poprzednia reguła pozostawia nienaruszone istniejące w dniu 1. 7. 1934 r. sytuacje prawne, wynikające ze stosunków obligatoryjnych. Odnoszące się do nich zdarzenia, zaszłe po 1. 7. 1934, dzieli na dwie grupy: do jednej licznej nakazuje stosowanie nowego kodeksu zobowiązań, do drugiej nielicznej dawne prawo. Reguła art. XLII przep. wprowadz. nakazuje stosowanie kodeksu zobowiązań także do już istniejących sytuacji prawnych, wynikających z następujących stosunków obligatoryjnych: a) z umowy najmu, b) z umowy dzierżawy, c) z umowy o pracę, d) z umów spółki, jeżeli wypełnione są pewne przesłanki.

Odnośnie pierwszych trzech kategorii stosunków przesłanką konieczną i wystarczającą jest upływ jednego roku od dnia wejścia w życie kodeksu. Z dniem więc 1 lipca 1935 roku wszystkie istnie-

jące stosunki z umów najmu, dzierżawy i o pracę będą całkowicie rozpatrywane wyłącznie na podstawie kodeksu zobowiązań. Oznacza to, że z mocy ustawy następuje dopasowanie istniejących wspomnianych stosunków prawnych do kodeksu zobowiązań, a w szczególności tracą moc obowiązującą postanowienia umowne, sprzeczne z bezwzględnie obowiązującymi normami kodeksu zobowiązań, wyjąwszy art. 111 i 223. Dawne normy umowne, współwyznaczające sytuacje prawne, wynikające ze stosunków obligatoryjnych, zachowują znaczenie norm prawnych tylko w tym zakresie, w jakim dopuszcza to nowy kodeks zobowiązań.

Wsteczna moc obowiązująca kodeksu zobowiązań nie odnosi się jednak do zdarzeń prawnych, które spowodowały powstanie sytuacji prawnych przed 1 lipca 1934. Do zdarzeń tych zawsze należy stosować prawo dotychczasowe.

Oдноśnie stosunków obligatoryjnych z umów spółki powyższy prawny stan rzeczy następuje gdy, albo a) po 1. 7. 1934 r. wyraźnie lub milcząco umowę spółki przedłużono, albo też b) wspólnicy jednomyślną uchwałą oświadczą, że pragną, aby ich stosunek podlegał kodeksowi zobowiązań. Spółki istniejące będą podlegać kodeksowi zobowiązań bądź z chwilą przedłużenia umowy, bądź też z chwilą powzięcia uchwały, zależnie od tego, ze względu na spełnienie którego warunku, zaczyna podlegać kodeksowi zobowiązań.

3. Specjalną normę poświęcają przepisy przechodnie rozwiązaniu zagadnienia, jakie prawo należy stosować do przedawnienia i czasokresów prekluzyjnych oдноśnie zobowiązań z przed 1. 7. 1934 r. Art. XLIII przepisów wprowadczych rozwiązuje to zagadnienie również na korzyść kodeksu zobowiązań. Regułą jest, że oдноśnie przedawnienia z dniem 1 lipca 1934 r. należy stosować kodeks zobowiązań do wszystkich stosunków obligatoryjnych, również i do powstałych wcześniej, o ile według dotychczasowego prawa przedawnienie już nie nastąpiło. Zakres zastosowania tej reguły jest jednak nieco ograniczony.

Mianowicie:

a) dotychczasowe prawo należy stosować do oceny wydarzeń, powodujących początek, zawieszenie i przerwanie przedawnienia w czasie do końca czerwca 1934 r.

b) W wypadkach, w których według kodeksu zobowiązań czasokres przedawnienia jest krótszy niż według dotychczasowego prawa, ten krótszy czasokres przedawnienia rozpoczyna się dopiero z dniem wejścia w życie kodeksu, jeżeli jednak czasokres przedaw-

nienia, liczony według dotychczasowych przepisów od dnia jego rozpoczęcia, upłynąłby wcześniej, przedawnienie następuje w tym wcześniejszym terminie.

Te same reguły stosuje się odpowiednio do tak zwanych w przepisach przechodnich terminów ustawowych czyli czasokresów prekluzyjnych.

4. Pewien wyjątek od wyżej przedstawionych reguł zdaje się zawierać art. XLV przepisów wprowadczych, stanowiący, że „prawo odkupu, zastrzeżone zgodnie z dotychczas obowiązującym ustawodawstwem na czas dłuższy niż to jest dopuszczalne według kodeksu zobowiązań, pozostaje w mocy aż do upływu umówionego czasu trwania”. Jest to tylko pozór wyjątku. Właściwie cały art. XLV przepisów wprowadczych jest zbędny, gdyż reguła w nim zawarta w stosunku do powyżej omówionych reguł, nie zawiera żadnego swoistego dla siebie zasięgu zastosowania. Mieści się ona całkowicie w regułach zawartych w art. XXXIX, XL i XLII przepisów wprowadczych i jest specjalnem zastosowaniem tych reguł odnośnie prawa odkupu. Art. 340 kodeksu zobowiązań ustanawia maksymalny czasokres możliwości trwania zastrzeżonego umownie prawa odkupu na lat 5. Art. XLV przepisów wprowadczych pozostawia w mocy dłuższe czasokresy trwania prawa odkupu, zastrzeżone przed 1 lipca 1934 r. zgodnie z wtedy obowiązującym ustawodawstwem. To pozostawienie w mocy jest całkiem zbyteczne. Umowne zastrzeżenie prawa odkupu stanowi normę umowną, która współwyznacza sytuację prawną danego stosunku obligatoryjnego, wynikającego dla sprzedawcy z kupna-sprzedaży. Na mocy niej bowiem sprzedający jest w tej prawnej sytuacji, że w czasokresie umówionym jest uprawniony do dokonania odkupu. Otóż przepisy przejściowe chronią całkowicie wszystkie sytuacje prawne, wynikłe ze stosunków obligatoryjnych, powstałych przed 1 lipca 1934 r., wyjąwszy stosunki obligatoryjne z umów najmu, dzierżawy, z umów o pracę i umów spółki (art. XLII). Starałem się to wykazać wyżej. Na podstawie więc art. XLV przepisów wprowadczych pozostaje w mocy, aż do upływu umówionego czasu trwania, prawo odkupu, zastrzeżone zgodnie z dotychczas obowiązującym ustawodawstwem na czas dłuższy niż lat 5 i to bez potrzeby stwierdzania tego przez art. XLV przepisów wprowadczych.

Z powyższych względów należy uważać art. XLV przepisów wprowadczych za praktycznie nieistniejący, jako zawierający normę zbyteczną, powtarzającą już raz wypowiedzianą regułę ogólną w odniesieniu do konkretnego wypadku.

Rozważając zasięg zastosowania reguł, nakazujących wsteczne stosowanie kodeksu zobowiązań do stosunków obligatoryjnych z przed 1. 7. 1934, należy stwierdzić, że właściwie przekreślają one zasadę art. XXXIX, iż do zobowiązań, które powstały przed wejściem w życie nowego kodeksu, stosuje się nadal przepisy dotychczasowe. Regułą jest przeciwieństwo. Zasadniczo nowy kodeks stosuje się do wszystkich wydarzeń, odnoszących się do zobowiązań, nawet powstałych przed 1. 7. 1934. Wyjątkowo zaś tylko dawne prawo. Staje się to tembardziej oczywiste, że w art. XLVI przep. wprowadz. zawarto ustawodawczą dyrektywę interpretacyjną, nakazującą stosowanie kodeksu zobowiązań we wszystkich wypadkach wątpliwych. Wynika bowiem z tej reguły wniosek, że prawo dotychczasowe winno być stosowane w tych wypadkach, w których przepisy przejściowe nakazują to wyraźnie.